

Мандрик В.В.

студент,

Науковий керівник: Богущкий П.П.

кандидат юридичних наук, доцент,

Національний університет «Одеська юридична академія»

ЗМІСТ І ОЗНАКИ ОБСТАВИН, ЩО ВИКЛЮЧАЮТЬ ЗЛОЧИННІСТЬ ДІЯННЯ

Чинне кримінальне законодавство України не містить визначення поняття «обставин, що виключають злочинність діяння». Звичайно ж, відсутність нормативної дефініції не могло не стати предметом обговорення серед науковців, в результаті чого кримінально-правова доктрина пропонує різні варіанти визначення і розуміння змісту цієї категорії.

Так, Ю.В. Баулін під обставинами, що виключають злочинність діяння, розуміє передбачені Кримінальним кодексом та іншими нормативно-правовими актами зовнішньо подібні зі злочинами суспільно корисні (соціально прийнятні) та правомірні вчинки, що виключають підставу кримінальної відповідальності за шкоду, заподіяну правоохоронюваним інтересам [1, с. 137].

У роботах В.В. Аніщук ми знаходимо, що такі обставини утворюють єдність умов, передбачених у нормі Кримінального кодексу України, за наявності яких діяння, зовні схоже з ознаками злочину, визнається правомірним через відсутність суспільної небезпеки та протиправності, у зв'язку з чим кримінальна відповідальність особи виключається [2, с. 498].

Жаровська Г.П., Ющик О.І вказують, що обставинами, які виключають злочинність діяння, є передбачені КК, зовнішньо схожі зі злочинами суспільно корисні (соціально прийнятні) і правомірні вчинки, які здійснені за наявності певних підстав і виключають злочинність діяння, а тим самим і кримінальну відповідальність особи за завдану шкоду [3, с. 146].

Натомість Вереша Р. В. зазначає про те, що вказані обставини – це діяння, які за своїми зовнішніми ознаками мають схожість з діяннями, передбаченими кримінальним законом як злочин, і які за певних умов вважаються правомірними [4, с. 186–187].

У навчальному посібнику за редакцією Савченко А.В., Шуляк Ю.Л. обставини, що виключають злочинність діяння, визначаються як зовнішньо подібні зі злочинами соціально прийнятні та правомірні вчинки, які здійснені за певних умов і не визнаються злочинами у зв'язку з тим, що були спрямовані на захист правоохоронюваних інтересів особи, суспільства чи держави [5, с. 69].

Аналіз запропонованих темно-понять свідчить про наявність певних ознак, які превалюють у кожному з них, а саме: законодавча регламентація (передбачено законодавством); обставини виражаються через подібні до злочинів діяння (вчинки), реалізовані за певних умов; мотивація та цілі таких вчинків мають соціально прийнятний чи правомірний характер; наявність

зазначених умов виключає злочинність самого діяння, а відповідно і підставу кримінальної відповідальності.

Варто звернутися насамперед до самого формулювання поняття обставин, що виключають злочинність діяння. Відразу стає очевидним, що, за відсутності даних обставин, діяння може стати злочинним (інакше кажучи, злочином). Тому, опираючись на норми кримінального законодавства, з'ясуємо зміст «злочинності» діяння.

Відповідно до ч. 3 ст. 3 Кримінального кодексу України (далі – КК України) злочинність діяння визначається тільки цим Кодексом.

У свою чергу, стаття 11 КК України визначає «злочин» як передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Тобто, злочин, як акт певної поведінки, – це завжди діяння, що реалізується в активній (дія) чи пасивній (бездіяльність) формах.

Оскільки саме ч. 1 ст. 11 КК України містить чіткий перелік критеріїв (ознак), наявність яких перетворює будь-яке діяння на злочинне (тобто, має ознаку злочинності), то тільки цим Кодексом і можуть бути передбачені певні обставини, які таку злочинність виключають.

При цьому, необхідно враховувати розвиток суспільних відносин та прогрес юридичної науки в цілому. Безумовно ці фактори супроводжують появу нових видів поведінки, зовні подібних до ознак певного злочину, але вчинених за умов, що виключають злочинність такої поведінки. Очевидно, що кримінальний закон не завжди вчасно реагує на їх появу. Тому з цього приводу Андрусак Г.М. наголошено, що в аспекті правомірності вищезазначених обставин слід виходити з того, що правомірною є поведінка, яка не заборонена законом, з одного боку, а з другого – така поведінка має відповідати найвищим загальнолюдським цінностям, принципам правової держави, не порушувати права і свободи громадян. Також автором запропоновано у визначенні цього поняття використовувати таку ознаку як «не заборонені законодавством України» [6, с. 155].

Щодо соціального змісту діянь, вчинених за умов, що виключають їх злочинність, тут необхідно виходити з оцінювання підстав для їх реалізації, цілей та допустимих меж заподіяння шкоди, а в деяких випадках – їх соціальної прийнятності та доцільності. Тобто, такі діяння апріорі є усвідомленими і виражають волю людини. Це повністю відповідає положенням КК України, в якому названі вчинки характеризуються як незлочинні. Соціальний же зміст злочину, як відомо, КК України визначає через категорію суспільної небезпечності (ст. 11 КК). Отже, аналізовані вчинки, як незлочинні, не є і суспільно небезпечними [1, с. 136].

Але чи можна ототожнювати виключення злочинності діяння та виключення підстави кримінальної відповідальності? Безумовно, так. Тому що, підставою кримінальної відповідальності згідно з ч. 1 ст. 2 КК України є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом, а це повністю відповідає «формулі» злочинності, яка міститься у ч. 1 ст. 11 КК України. Отже, виключення

злочинності в діянні автоматично виключає підставу кримінальної відповідальності.

При цьому, не можна пов'язувати поняття «виключення кримінальної відповідальності» лише з наявністю обставин, що виключають злочинність діяння. Науковцями цілком вірно виділено три групи обставин: I – ті, в яких яскраво виражені суспільна корисність і правомірність (необхідна оборона, крайня необхідність, виконання законного наказу тощо); II – ті, які визначають примусовість поведінки (фізичний примус, непереборна сила); III – ті, що хоча й виключають суспільну небезпеку та караність діяння, але не роблять їх у низці випадків корисними і правомірними (добровільна відмова від злочину, згода потерпілого, малозначність правопорушення, зміна закону, зміна соціально-політичної обстановки, закінчення строків давності кримінального переслідування та давності вироку) [6, с. 155–156]. Також до третьої групи відноситься і «малозначне» діяння, яке ч. 2 ст. 11 КК України відмежовано від злочину і визначено таким, що не містить в собі суспільної небезпеки. В даному випадку йде мова про відсутність в діянні як самої істотної шкоди, так і фактичної можливості її заподіяти відповідним діянням.

Запропонована градація обставин є доцільною і заслуговує підтримки, з огляду на різну природу всіх можливих обставин, що виключають кримінальну відповідальність.

Таким чином, визначення поняття обставин, що виключають злочинність діяння має відповідати нормам кримінального законодавства та включати наведені вище ознаки, а саме: усвідомлені вольові діяння (вчинки), які незаборонені кримінальним законодавством, подібні до злочинів та реалізовані за умов, що виключають підставу кримінальної відповідальності, з огляду на правомірний чи соціально прийнятний характер.

Список використаних джерел:

1. Баулін Ю. В. Обставини, що виключають злочинність діяння / Ю. В. Баулін // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2014. – № 1. – С. 133–149.
2. Аніщук В.В. Обставина, що виключає злочинність діяння: поняття та юридична природа / В.В. Аніщук // Держава і право. – 2010. – № 48. – С. 493–498.
3. Жаровська Г.П., Ющик О.І. Кримінальне право України (Загальна частина) : навч. посіб. / Галина Жаровська, Олена Ющик. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – 304 с.
4. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посіб. 2-ге вид. перероб. та доп. Станом на вересень 2011 р. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.
5. Савченко А.В. Кримінальне право України. Загальна частина (у схематичних діаграмах) [текст]: навч. посіб. / А.В. Савченко, Ю.Л. Шуляк. – К.: «Центр учбової літератури», 2014. –156 с.
6. Андрусак Г. Визначення поняття обставин, що виключають злочинність діяння, у кримінальному праві України / Г. Андрусак. // Історико-правовий часопис. – 2016. – № 1. – С. 152–158.